

”Jag arma människa, vem skall befria mig från denna dödens kropp?” En översättning och analys av Paulus Apokalyps från Nag Hammadi

EIRINI BERGSTRÖM

Student, Mittuniversitetet

irini_bergstrom@hotmail.com

INLEDNING

Över sjuttio år har passerat sedan upptäckten av en samling texter, skrivna på koptiska, i Nag Hammadi i Egypten. Mycket arbete har lagts på restaurering, översättning och redigering av dessa skrifter. I och med det har vi fått en mer nyanserad bild av den tidiga kristendomens historia. Sökandet efter texternas ursprung har visat sig vara en komplex och svår process, utan några självklara svar. Kulturella fenomen har sällan en början någonstans, utan uppstår oftast ur något annat. De blandas, överlappar varandra och skapar hybrider. Detta gäller i hög grad skrifterna från Nag Hammadi, vilka uppstod i det romerska imperiet, en mångkulturell smältdeg av grekisk-romersk mytologi och filosofi, judisk tradition, egyptisk mytologi och många fler trosinriktningar, däribland de som kom att kallas gnostiska.¹ Översättningsarbetet med texterna från Nag

¹ Begreppet gnosticism är ett flitigt debatterat ämne inom studiet av tidig kristendom. Att skapa en tillfredsställande definition har visat sig problematiskt. Nutida religionshistoriker som till exempel Karen King menar att vi bör uppmärksamma problemet med begreppet i dess historiska kontext. Termen myntades i mitten av 1600-talet av filosofen Henry More och användes då som en beskrivning på religioner och trosföreställningar som inte passade in i bilden av konventionell kristendom. Kort sagt har begreppet ”gnosticism” kommit att bli ett finare ord för ”heresi”. När jag framöver

Hamradi är även det en pågående process. För varje gång det dyker upp nya dokument eller andra historiska fynd som kan komplettera det nuvarande materialet erhålls ny kunskap men det väcks också nya frågor. För varje gång en text översätts eller redigeras upptäcks något nytt. Så har också fallet varit med föreliggande artikels studieobjekt, *Paulus uppenbarelse* ur Kodex V, häfter *Paulupp*.² Texten är översatt till engelska, franska, tyska och spanska men inte till svenska.³ I föreliggande ar-

använder termen i artikeln, även vid referat, kommer jag att skriva den inom citattecken för att markera problematiken med dess definition. Detta gäller såväl begreppet i sig som närliggande begrepp – ”gnosis”, ”gnostiker” etcetera. Jag menar inte att vi ska överge paraplytermen ”gnosticism” helt, utan istället försöka vara så konkreta som möjligt när vi forskar kring tidigt kristna texter. Vi bör vara kritiska och medvetna om att tidig kristen teologi var mycket mer komplex i sin utformning och praxis bland olika kristna grupper under de första århundradena. Således bör vi ha den här komplexiteten i åtanke när vi konstaterar att något är av ”gnostisk” karaktär eller inte. Min egen förståelse av ”gnosticism” bygger till stor del på Wittgensteins modell om familjelikheter. ”Gnosticism” – liksom begreppet ”religion” – utgör en familj med olika medlemmar. Vissa medlemmar har vissa likheter med andra medlemmar men inga likheter med en annan medlem. Sådana familjelikheter för ”Gnosticism” under senantiken utgör till exempel Christoph Marksches, *Gnosis: An Introduction* (Continuum Publishers, 2003), 16–17, lista över gnosticisms karaktäristika. Bland dessa återfinns: 1) Upplevelsen av en transcendent, utomvärldslig, avlägsen och överlägsen gud; 2) Tron på fler gudomliga figurer som står närmare människorna än den överlägsna guden; 3) Synen på den materiella världen som en ond skapelse och människans upplevelse av alienation i densamma; 4) Tron på en underlägsen gud och uppfattningen att denne är skaparen – Demiurgen – av den materiella världen; 5) Kunskap (gnosis) om ovanstående förhållanden som kan befria människans andliga gnista så att den kan återförenas med den sanne skaparen.

² Nag Hammadi-versionen bör inte förväxlas med den grekiska ”Paulus uppenbarelse”, även kallad ”Visio Pauli”, som var välkänd under medeltiden och en inspirationskälla till Dantes *Den gudomliga komedin*. Texten översattes till koptiska någon gång under 900-talet e.v.t. och finns just nu på British Museum. Utöver den fanns också en ”Paulus himlafärd” som inte är återfunnen, men som omnämns av Epifanios av Salamis i ”Panarion”.

³ För en översättning till engelska, se William R. Murdock, *The Apocalypse of Paul*, PhD diss. (The Claremont Graduate School, 1968). Se även George MacRae och William R. Murdock, ”Apocalypse of Paul (NHC V, 2)”, i *The Coptic Gnostic Library: A Complete Edition of the Nag Hammadi Codices V3*, red. James McConkey Robinson

tikel kommer jag att presentera en svensk översättning och en analys av dess symbolspråk. Min slutsats är att texten troligen användes i ett kateketiskt syfte inom valentiniansk tradition och att den i sin narrativa utformning representerar fyra mysterier som är särskilt representativa för den valentinianska kyrkan.⁴ Betydelsen av dopet, smörjelsen, befrielse- och brudkammarmysteriet är, tror jag, den apokalyptiska berättelsens underliggande budskap. Paulus vision av en färd som han företar med den heliga anden som sin *angelus interpret* är en metafor för människans möjlighet att frigöra sitt andeväsen från den onda materiella världen, från sin kropp och själ, och förena den med Gud.

Originalen av *Paulupp* var troligtvis skrivet på grekiska, liksom många av texterna funna i Nag Hammadi. Forskare anser att originaltexten sannolikt tillkom i Alexandria någon gång under 200-talet och att den översattes till koptiska under 300-talet.⁵ Spår av olika koptiska dialekter i texten kan visa oss dess översättningsresa från det grekiska originalet i Alexandria och vidare söderut till en bohairisk version i Nedre Egypten och slutligen en sahidisk version funnen i Nag Hammadi-biblioteket i

(Leiden: Brill, 1979); samt Michael Kaler, *Flora Tells a Story: The Apocalypse of Paul and Its Contexts* (Waterloo, ON: Wilfrid Laurier University Press, 2008). För en översättning till tyska, se Hans Josef Klauck, "Die Himmelfahrt des Paulus (2 Kor 12:2–4) in der Koptischen Paulusapokalypse aus Nag Hammadi [NHC V/2]", *SNTSU* 10 (1985), 151–90. För en översättning till franska, se Jean-Marc Rosenstiehl och Michael Kaler (red.), *L'Apocalypse de Paul (NH V, 2)* (Québec: Presses de l'Université Laval, 2005). För en översättning till spanska, se Etcheverría R. Trevijano, "El Apocalipsis de Pablo NHC V2: 17.19–24.9. Traducción y comentario", *Salm* 39 (1981), 217–36.

⁴ Einar Thomassen, *The Spiritual Seed: The Church of the "Valentinians"* (Leiden: Brill, 2006), 333–85.

⁵ Att texten tillkom i Alexandria är väldigt troligt då författaren tycks vara väl förtrogen med judisk apokalyptisk tradition, grekisk filosofi, men också egyptisk mytologi. Epifanios av Salamis rapporterar under 370-talet att valentinianerna fortfarande var aktiva i "Athribitis, Prosopites, Arsinoe, Thebaid och i de lägre delarna av Egyptens kust och Alexandria" (*Panarion* 31.7.1). Även om Epifanios sällan är den mest pålitliga av historiska guider är hans rapport en indikation på en bestående valentiniansk tradition i Egypten, vilken sträckte sig från Alexandria längs Nilen så långt söderut som till Thebaid, ett område kring Thebe, nära nuvarande Luxor.

Kodex V i Övre Egypten.⁶ När *Paulupp* återfanns 1945 var dokumentet skadat av bland annat insekter och därför saknas en stor del av inledningen. Det finns också en del lakuner i övre och nedre delen av texten varav några av dem kan rekonstrueras.

TIDIGARE FORSKNING

Det har inte bedrivits lika mycket forskning kring *Paulupp* som kring övriga Nag Hammadi-texter. Fem studier av mer omfattande karaktär är William R. Murdocks doktorsavhandling *The Apocalypse of Paul*, Hans Josef Klaucks "Die himmelfahrt des Paulus", Jean-Marc Rosenstiehl och Michael Kalers "L'Apocalypse de Paul (NH V,2)", Kalers egna monografi *Flora Tells a Story*, och Matthew Twiggs doktorsavhandling *Becoming Paul, Becoming Christ*.

I sin doktorsavhandling från 1968 söker William Murdock med en ny engelsk översättning av texten spåra dess ursprung i judisk apokalyptisk tradition samt i grekisk och egyptisk mytologi. Murdock drar också flera paralleller mellan *Paulupp* och andra "gnostiska" texter, i huvudsak sådana som ansågs tillhöra den valentinianska skolan.⁷ Han konstaterar dock inte att texten är valentiniansk även om mycket i hans avhandling pekar på det. Hans slutsats är att texten är *en vision av en himmelsfärd som just Paulus är kallad till*. Syftet med texten, menar han, är att höja statusen av Paulus apostlaskap. *Paulupps* narrativa karaktär representerar således en förebild för hur man ska gå till väga för att återuppstå i enlighet med Jesus.⁸ Att Paulus presenteras som uppståndelsens apostel och på så vis står över de andra apostlarna är en typisk valentiniansk tanke, något som Murdock återkommer till och bekräftar tio år senare i sin och George MacRaes granskande utgåva av "Coptic Gnostic Library Project".⁹

⁶ Kaler, *Flora Tells A Story*, 35–36.

⁷ Murdock, *The Apocalypse of Paul*, 239.

⁸ Murdock, *The Apocalypse of Paul*, 240–41.

⁹ MacRae och Murdock, "Apocalypse of Paul (NHC V, 2)", 49.

I början av 2000-talet publicerade universitetet i Laval en ny fransk utgåva av *Paulupp* i serien Bibliothèque Copte de Nag Hammadi. Jean-Marc Rosenstiehl gjorde en ny översättning, och tillsammans med den kanadensiske forskaren Michael Kaler skrev de en inledning och kommentarer till texten. De båda forskarna samarbetade i projektet, men hade olika syn gällande vissa frågeställningar. Till skillnad från Rosenstiehl ansåg Kaler att texten var skriven senare än mitten av 100-talet och mer troligt i början av 200-talet. Rosenstiehl var också av den åsikten att texten inte var "gnostisk", vilket, menade Kaler, fick som konsekvens att Rosenstiehl missade viktiga paralleller till andra "gnostiska" texter. Kaler gick än längre och menade att texten inte bara var "gnostisk" utan mycket tydde på att den också skulle kunna vara valentianiansk.¹⁰

Liksom Murdock och Klauck, vilka sökte finna textens litterära ursprung i olika senantika och judiska traditioner drog även Rosenstiehl många paralleller till just judiskt språkbruk och judiska apokalyptiska scener. Kaler däremot var mer intresserad av den kontext som *Paulupp* skapats i, och vilken funktion den kan ha haft, dess *Sitz im Leben*. I *Flora Tells a Story* presenterar han på ett intressant och samtidigt underhållande sätt, ett möjligt scenario till hur texten kan ha tillkommit. Han inleder med en kort påhittad berättelse om Flora, anhängare och invigd i de valentinianska mysterierna, som efter att ha förlorat en allmän teologisk debatt om vad Paulus egentligen menade med sin uppenbarelse i sina brev, går hem och skriver *Paulupp* så som hon, ur ett "gnostiskt" perspektiv, anser sig att det har gått till.¹¹ Texten, menar Kaler, avbildar Paulus som en apokalyptisk hjälte vars uppgift är att ge en "gnostisk"

¹⁰ Kaler, *Flora Tells A Story*, 43.

¹¹ Kaler, *Flora Tells A Story*, 62–63. Kalers definition av "gnosticism" är att det är en litterär och teologisk beteckning för olika sorter av tidig kristen, mystisk litteratur. Typiska karaktäristika av den här sorten är till exempel myten om människans sanna, andliga naturs fall till en underlägsen materiell värld som styrs av ett förtryckande väsen, ett budskap om att frigöra sig från den materiella världen och hitta tillbaka till sin sanna natur.

förståelse av kosmos och Paulus brev. Om man ser på *Paulupp* i ljuset av 200-talets teologiska och ideologiska dispyter om Paulus arv, kan man tolka texten som en slags propaganda, menar han, vars syfte var att locka nya potentiella medlemmar till den valentinianska rörelsen. Texten bör sammanfattningsvis ses som en produkt av tre samtida, tidigt kristna tankeströmmar – gnosticism, paulinism och apokalyptism.¹² Även om Kaler pekar på många valentinianska tecken som finns i texten samt diskuterar textens underliggande rituella ramverk och då belyser just valentinianska sakrament tar han inte steget fullt ut och fastslår att texten är valentiniansk. Sammanfattningsvis skriver han att Paulus uppenbarelse är *en text skriven under sent 100-tal eller tidigt 200-tal av en "gnostisk" (möjligen valentiniansk) författare*.¹³

I *Becoming Paul, Becoming Christ* argumenterar Matthew Twigg istället systematiskt för vad han menar är textens valentinianska ursprung. Han vill visa på att texten skrevs av valentinianer för valentinianer och vidare belysa hur texten användes i religiös praxis. För att åstadkomma detta jämför han *Paulupp* med andra valentinianska texter, till exempel Filips evangelium, som mer ingående beskriver mystiska och soteriologiska aspekter av rituell initiering och praxis. Genom att jämföra texterna visar han på hur valentinianska sakrament som dopet (det gudomliga Namnets soteriologiska kraft) narrativiserats i *Paulupp*. Twigg poängterar att han inte vill kalla valentinianerna för "gnostiker" utan han ser dem som ett exempel på tidig "gnostisk" kristendom. Valentinianerna definierade sig aldrig själva som "gnostiker" eller "valentinianer" utan snarare som "andliga frön", "de utvalda" eller helt enkelt "församlingen", men deras texter och tankar var av "gnostisk" karaktär. De bar således på ett gnostiskt typologiskt förhållande som Twigg gärna vill hålla så minimalistiskt som möjligt, bestående av 1) tron att världen skapades av en sämre Demiurg; och 2) tron att några eller alla människor innehåller en gnista av gudomlig substans och att om de blir

¹² Kaler, *Flora Tells A Story*, 226.

¹³ Kaler, *Flora Tells A Story*, 225.

medvetna om detta, genom rätt kunskap (γνῶσις), har möjlighet att återvända till det gudomliga riket efter döden.¹⁴

Twigg argumenterar också för att Paulus uppstigande genom de tio himlarna visar på traditioner med rötter i judisk apokalyptisk litteratur och senare valentiniansk tradition om ett surrogativt himmelskt tempel genom vilket invigda, redan i detta liv, skulle kunna träda in och uppstiga med rätt kunskap och rätt rituell praxis. Av detta drar han slutsatsen att texten skulle kunna användas i en kateketisk kontext. Den omarbetade, vedertagna judiska bilden av det himmelska templet i *Paulupp* användes således av dess författare för att primärt särskilja den Sanna Guden från den underordnade Demiurgen.¹⁵

Vad forskningsläget sammanfattningsvis säger om *Paulupp* är följande: Texten är av "gnostisk" karaktär och förmodligen valentiniansk. Den är troligtvis tillkommen på grekiska, i Alexandria, någon gång i början eller under mitten av 200-talet e.v.t. Texten har sina rötter i grekisk-romersk och egyptisk mytologi och judisk apokalyptisk tradition. *Paulupp* kan ha använts som en propagandatext för att förhöja Paulus apostlaskap och hans "gnostiska" budskap, samt locka potentiella medlemmar till den valentinianska rörelsen. Den kan också ha använts i en kateketisk kontext, där läsaren skulle inspireras av Paulus – kanske till och med identifiera sig med aposteln – i sin framtida roll som troende, missionär, lärare eller präst. Med det sagt tycker jag att det kan vara på sin plats med lite bakgrundsinformation om valentinianernas mysterier och deras syn på Paulus innan jag presenterar min översättning.

¹⁴ Matthew Twigg, *Becoming Paul, Becoming Christ: The Nag Hammadi Apocalypse of Paul (NHC V, 2) in Its Valentinian Context*, PhD diss. (Regent's Park College, 2015), 2–4.

¹⁵ Twigg, *Becoming Paul, Becoming Christ*, 246–47.

I Filips evangelium, en annan Nag Hammadi-text från Kodex II, beskrivs fem sakrament, så kallade mysterier: "Herren gjorde allt i ett mysterium, ett dop och en smörjelse och en nattvard och en befrielse och en brudkammare" (ἀποδείξας ὅτι ἕως νῦν ἡμῶν μυστήρια οὐκ ἦν ἡμῖν οὐκ ἔχοντες μυστήρια μυστήρια μυστήρια μυστήρια μυστήρια, Nag Hammadi Kodex II 3 67.29–30). Forskare har brottats med innebörden av dessa sakrament och deras egentliga antal sedan texten först översattes.¹⁶ Det är inte lätt att få fram information om tidigt kristna ritualer eftersom de just handlar om "mysterier" (μυστήρια). Kunskap om hur, när och varför en viss ritual skulle utformas var inget som skrevs ner eller offentliggjordes, utan något som oftast hölls hemligt mellan de invigda.¹⁷ Texterna ger oss därför inga konkreta förklaringar till hur ritualerna gick till. Författarna har helt enkelt utgått från att läsaren redan är införstådd med ritualernas utformning och att den innehar en teologisk förståelse utav dessa.

Sakramenten i Filips evangelium tycks vara ordnade efter betydelse.¹⁸ Först kommer dopet (βαπτισμα) som en symbolisk passage från ”död” till ”pånyttfödd” som kristen. I det första århundradet var det enbart vuxna som döptes efter att länge ha förberett sig inför ritualen. Dopet förrättades i avskildhet, och den som skulle invigas sänktes ned naken i vatten. Den som döptes kallades sedan för *neophyt* (nyfödd). Vid dopet erhöles, enligt Filips evangelium, kunskap om det Gudomliga Namnet,

¹⁷ Nicola Denzey Lewis, *Introduction to Gnosticism: Ancient Voices, Christian Worlds* (New York: Oxford University Press, 2013), 37. På ett sätt lockade det här också till sig nya medlemmar till tidigt kristna rörelser. Mysteriekulter som till exempel de eleusinska mysterierna, orficismen eller kulten kring Mithras var populära under romartiden. Att tidigt kristna rörelser använde sig av ett språk med begrepp som "mysterier" och "invigda" kan ha varit ett strategiskt sätt att tilldra romares intresse för religionen. Särskilt de romare som redan sökte sig till mysteriekulter.

¹⁸ Lewis, *Introduction to Gnosticism*, 96; Thomassen, *The Spiritual Seed*, 349.

Guds namn som inte får uttalas. Förutom pånyttfödelse och det Gudomliga Namnet erhöll den döpte också uppståndelsen.¹⁹ I paulinsk teologi (Rom 6:3–4) beskrivs dopet som en rituell död vilken åtföljs av ett nytt liv. Så som Kristus uppväcktes från de döda, uppstod också den döpte från de andligt döda.

Nästa sakrament, smörjelsen (xριcμα) är enligt Filips evangelium ett än viktigare sakrament, eftersom det bekräftar dopet och att det är i och med smörjelsen som de initierade blir kristna – ”för det är genom ordet smörjelse (xριcμα) som de kristna erhållit sitt namn och inte från ordet för dop” (πxριcμα qο n̄xοεις επβαπτιcμα εβολ γαρ ε̄m πxριcμα λyμoyτε ερον xε xριcτιανος ετβε ||πβαπτιcμα αν, Nag Hammadi Kodex II 3 74.12–15). Smörjelsesakramentet utfördes på så vis att man smorde väldoftande olivolja på den döptes huvud. Sakramentet kunde, förutom i samband med dop, förrättas som en del av en exorcism, eller strax före döden. Liksom dopets element är vatten är smörjelsens element ljuset. Tanken var att smörjelsesakramentet skulle omvandla människans andeväsen till ett ljusväsen som inte skulle kunna upptäckas av de onda krafterna vilka kunde hindra dess uppstigande till Fadern.²⁰

Nattvarden, Eukaristin (ευχαριcτια), utgör tillsammans med dopet och smörjelsen de primära förberedelser som krävs för att bli osynlig för de onda makterna under sin himlafärd. För valentinianerna innebar detta att deras kropp förvandlades till sin ursprungliga form, vilket också tillät dem att komma in i det himmelska tronrummet och skåda Fadern.

Vi är ganska välbekanta med de ovannämnda tre sakramenten då de fortfarande praktiseras inom kristna inriktningar, även om innebörd och praxis varierar och är en helt annan än under de första kristna århundradena. De två andra mysterierna som omnämns i Filips evangelium är däremot mer svårtolkade. Sambandet mellan mysterierna nämns vidare i Filips evangelium där det görs en liknelse av sakramenten med det him-

¹⁹ DeConick, "The True Mysteries," 234, 260–261.

²⁰ Lewis, *Introduction to Gnosticism*, 96.

melska templet i det himmelska Jerusalem.²¹ Passagen visar på mysteriernas teologiska komplexitet i hur de hänger ihop:

Dopet är det heliga huset (templet). Befrielsen är det heligaste, och brudkammaren som är inuti templet är det heligaste av det heliga. Dopet innefattar uppståndelsen och befrielsen; befrielsen sker i brudkammaren.

ΠΒΑΠΤΙΣΜΑ ΠΕ ΠΝΕΙ ΕΤΟΥΛΑΒ [ΠΣΩ]ΤΕ ΠΕΤΟΥΛΑΒ | ΠΠΕΤ[ΟΥΛΑΒ ΠΕΤΟΥΛΑΒ ΠΠΕΤΟΥΛΑΒ || ΠΕ
ΠΠΥΜΦΩΝ Π[ΒΑΠΤΙΣΜΑ ΟΥΓΤΑΙ] | ΠΠΑΥ ΠΤΑΝΑΣΤΑ[Ι]C ΜΠ ΠΣΩΤΕ ΕΠΣΩ]ΤΕ ΕΠ ΠΠΥΜΦΩΝ
(Nag Hammadi Kodex II 3 69.22–27)

Kyrkofadern Irenaeus menade att befrielsemysteriet kunde utformas olika beroende på inriktning.²² Nicola Denzey Lewis har lagt fram en intressant teori om att befrielsemysteriet (σωτε, på grekiska ἀπολύτρωσις), också användes tillsammans med den sista smörjelsen som en ritual vid döden. Ritualen skulle hjälpa människans ande att återvända till Gud eller fullheten (πληρωμα).²³ Brudkammarsakramentet (νυμφων), vilket är typiskt för den valentinianska skolan, är också något av en gåta. Kan sakramentet ha inneburit ett ”andligt giftermål”, eller är det den världsliga äktenskapsakten mellan man och kvinna som åsyftas? Kan det handla om en dödsritual där syftet är att ljusväsendet – anden som finns inuti människan – ska enas med sin andliga gemål? Ett viktigt inslag i valentinianism är vikten av styrkan i dualismen manligt-kvinnligt där målet är att paret slutligen ska återförenas och återgå till ett harmoniskt tillstånd av enhet och androgynitet. Det är då allt kommer att bli återställt (ἀποκαταστασις) av Fadern. Då kommer människans ande att träda in i brudkammaren och enas med sin motsvarande ”ängel” eller ”andliga tvilling”.²⁴

²¹ Efter förstörelsen av Solomons tempel i Jerusalem år 75 e.v.t.

²² Irenaeus, *Mot heresierna – I urval och översättning av Olof Andrén* (Skellefteå: Artos 2016), I.21.2.

²³ Nicola Denzey Lewis, ”Apolytrosis as Ritual and Sacrament: Determining a Ritual Context for Death in Second-Century Marcasian Valentinianism”, *J ECS* 17 (2009): 560.

²⁴ Klemens av Alexandria, *Utdrag av Theodotus*, 21:1, 53:3. Irenaeus, *Mot heresierna*, I.1.7 och I.1.13.

ÄR PAULUS UPPEBARELSE VALENTINIANSK?

Om texten är valentiniansk eller inte är ett tvisteämne. Det finns de som hävdar att valentinianer inte skrev uppenbarelsen och att valentinianska källor generellt saknar himlafärder med visionära inslag.²⁵ Andra forskare, liksom Kaler och Twigg, anser att dessa inte är hållbara argument. Att det hittills inte har hittats en valentiniansk uppenbarelse betyder inte att det inte har funnits några alls. Vidare har *Jakobs uppenbarelse*, texten som följer direkt efter *Paulupp* i Kodex V, definierats som valentiniansk av den norske religionshistorikern Einar Thomassen.²⁶ Att just Thomassen nu klassat texten som valentiniansk är dock anmärkningsvärt, då han tidigare hävdade att *Paulupp* inte är valentiniansk, eftersom valentinianerna inte skrev uppenbarelsen.²⁷

Jag anser att *Paulupp* uppfyller många kriterier på vad som är karaktäristiskt för en valentiniansk text. Problemet ligger i att textens form är narrativ. Det symbolspråk som används i *Paulupp* ger läsaren tolkningsutrymme att själv dra paralleller till den valentinianska läran. Och kanske var det så texten användes, i kateketiskt syfte. Ett kriterium för att texten är valentiniansk är om det finns exempel på valentiniansk kosmologi. Demiurgen är ett sådant exempel. Han omnämns inte i *Paulupp* med namn, men den som är insatt i kosmologin blir snart varse att den gamle mannen i sjunde himlen, den som ifrågasätter Paulus och hotar med att hindra denne i hans himlafärd, med stor sannolikhet är en manifestation av Demiurgen. Ett annat kriterium är att texten använder sig av utdrag ur Nya testamentet, särskilt Johannesevangeliet och Matteusevangeliet, men framförallt Paulus. I texten finns flertalet passager

²⁵ Harold W. Attridge, "Valentinian and Sethian Apocalyptic Traditions", *J ECS* 8 (2000): 184.

²⁶ Einar Thomassen, "Notes pour la délimitation d'un corpus valentinien à Nag Hammadi", i *Les textes de Nag Hammadi et le problème de leur classification: Actes du Colloque tenu à Québec du 15 au 19 septembre 1993*, red. L. Painchaud och A. Pasquier, Bibliothèque copte de Nag Hammadi, Section "Études" 3 (Québec: Les Presses de l'Université Laval, 1995), 248.

²⁷ Kaler, *Flora Tells A Story*, 66–67.

som kan härledas till Paulus brev och hans antropologi, vilka är av oerhörd vikt för vår förståelse av texten som valentiniansk. Ett tredje och än mer viktigt kriterium är att det finns belägg för att kristna ritualer skulle kunna kopplas till texten, exempelvis dop och smörjelse eller brudkamarmysteriet (som är unikt för valentinianer). Precis som i fallet med Demiurgenfiguren omnämns inte mysterierna med sina namn, utan tycks finnas inbäddade i *Paulupps* symbolspråk för att läsaren kanske redan känner till dem, eller för att hen ska känna igen dem.

PAULINISM OCH PSEUDEPIGRAFER

Sist, men inte minst, bör något nämnas om huvudpersonen. Paulus är en frontfigur i många valentinianska texter. Det är inte bara Paulus brev och budskap som präglar valentinianism, utan valentinianer har i mycket använt sig av Paulus namn i pseudepigrapher och gett honom en soteriologisk särställning i förhållande till andra apostlar som till exempel Tomas, Peter och Jakob.²⁸ Det finns några forskare som menar att Paulus budskap var "gnostiskt" i sig.²⁹ Andra är av den åsikten att tidigt kristna grupper med en "gnostisk" form av teologi använde sig av Paulus för att ge sitt budskap en kristen auktoritet och legitimitet. I sin bok *The Gnostic Paul* menar Elaine Pagels att "gnostiker" som till exempel valentinianerna använde sig av Paulus brev som huvudkälla för sin antropologi, kristologi och teologi om sakramenten, men att de tolkade dem efter egna syften. Men det gjorde även kyrkofäderna, menar hon. I sin polemik mot "gnostiska" grupper gav de sin version av Paulus lära. Både den "gnostiska" och "antignostiska" sidan tolkade därför Paulus brev efter egna intressen, och därmed felaktigt.³⁰

²⁸ Michael Kaler, "The Heretics' Apostle and Two Pauline Pseudepigrapha from Nag Hammadi", i *Paul and Pseudepigraphy*, red. Stanley E. Porter och G. P. Fewster (Leiden: Brill, 2013), 337–52.

²⁹ April D. DeConick, *The Gnostic New Age: How A Countercultural Spirituality Revolutionized Religion from Antiquity to Today* (New York: Columbia University Press, 2016).

³⁰ Elaine Pagels, *The Gnostic Paul: Gnostic Exegesis of the Pauline Letters* (Philadelphia:

Sanningen skulle kunna ligga mer i mitten av dessa motpoler, anser jag. Tidig kristendom var mycket synkretistisk till sin karaktär. Filosofi och teologi från vitt skilda religioner möttes och påverkade varandra. Att Paulus påverkat valentinianerna i deras syn på människans tredelade natur är mycket påtagligt när vi läser valentinianska texter ur Nag Hammadi. Men om han själv var "gnostiker" eller inte är svårare att svara på. Vad Paulus var och vad Paulus blev genom olika tolkningar under tidig kristendom är ett kapitel för sig. Jag tycker ändå vi bör ha i åtanke den värld som Paulus själv levde i och hans eventuella påverkan av sitt judiska arv och den grekisk-romerska filosofin som upplevde en renässans under den här tiden. Att Paulus budskap på många vis låg i linje med det som valentinianerna ville förmedla är därför inte konstigt. I mycket delade de samma filosofiska idéer och föreställningsvärld. Enligt Paulus bestod människan av tre delar: kropp, själ och ande (1 Thess 5:23). Vidare fanns tre slags människor. De av köttlig natur, de av själslig och de av andlig (1 Kor 3:1–5; 15:42). Ismo Dunderberg menar att även om inte all valentiniansk teologi baseras på en exegetik av Paulus brev så gör den om människans tredelade natur det. Valentinianerna gav också sina egna tolkningar av Paulus modell, och vidare använde de Paulus för att förmedla sin etik, som nu baserades på Kristus och inte längre på judisk lag.³¹ Men Paulus användes också som en förebild, för i *Paulupp* står Paulus för den ideale valentinianen som med rätt kunskap och det som getts honom i och med sakramenten passerar alla hinder i sin himlafärd och når slutligen den tionde himlen där han träffar sina medandar. Vi får dock veta att Paulus har en plan om att återvända till den materiella världen för att befria andra människors andar från den "babyloniska fångenskapen" (Nag Hammadi Kodex V 23.17). I och med sitt missionssupdrag blir han likvärdig apostlarna, kanske till och med erhåller en särställning bland dem. Han har en helt egen personlig superkraft i det att han obehindrat kan röra sig mellan den materiella världen och den

Trinity Press International, 1992).

³¹ Ismo Dunderberg, *Gnostic Morality Revisited* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2015), 167–68.

transcendenta. Matthew Twigg menar därför att *Paulupp* kan ha använts för att också inspirera framtida missionärer.³²

Den som mest ingående beskrivit valet av Paulus som huvudperson för uppenbarelsen är Michael Kaler. Till skillnad från andra apokalyptiska texter är *Paulupp* väldigt öppen, tillgänglig för många olika läsare och för olika slags tolkningar, menar han. Uppenbarelsen är inte satt i någon historisk kontext, utan presenteras i form av ett drömlikt tillstånd utan ett definitivt slut. Läsaren kan därför lätt identifiera sig med Paulus, som inte enbart betraktar vad som händer i de olika himla-skikten, utan aktivt deltar i berättelsen. Paulus har därför använts som en "brygga" mellan den apokalyptiska traditionen och läsaren, precis som Paulus själv var "bryggan" mellan det kristna frälsningsbudskapet och hedningarna (ἔθνη).³³

När jag har analyserat *Paulupp* har jag också kommit fram till att väldigt mycket av det som skrivits i symbolisk form går att härleda till i Paulus brev, i synnerhet de till korintierna, galaterna och romarna. Berättelsen är mycket mer genomtänkt än den tycks vid första anblick. Jag anser att Paulus syn på människan, hans antropologi, samt hans missionsuppdrag är centrala underliggande teman i myten. Sakramentens betydelse för människans förvandling och räddning, nämligen andens frigörelse, löper som en röd tråd från början till slut och Paulus är den som med rätt kunskap och handling når fram. Paulus kan frigöra sin ande, trots sitt förflutna och trots sina tidigare synder. Han är idealet som för många går att uppnå.

ÖVERSÄTTNINGEN

(17.19) Paulus [uppenbarelse

(4± rader saknas)

(18.1) (Rad 1 saknas)

³² Twigg, *Becoming Paul, Becoming Christ*, 245.

³³ Kaler, "The Heretics' Apostle", 342–46.

(18.3) vägen och [han talade till honom och sa:

[– Vilken väg (5) [ska jag gå upp mot Jerusalem?³⁴

Det lilla barnet [svarade:

– Säg ditt namn³⁵ så [ska jag berätta för dig om vägen.

[Det lilla barnet] visste [dock vem Paulus var] (10). Genom sina ord ville han bli en samtalets vän³⁶ [för att finna en ursäkt att tala med honom.

Det lilla barnet sa:

– Jag vet (15) vem du är Paulus. Du är den som välsignats redan i moderlivet.³⁷

Jag har [kommit till dig för att du ska [gå upp till Jerusalem, till dina [medapostlar.³⁸ (20)

Och] därför [har jag utsänts till dig. För jag är [anden som följer med dig.

Väck [din ande³⁹ [Paulus med ...

(6± rader saknas)

(19.1) Ty [11 ±

... Bland dessa [furstar och makter [och ärkeänglar och krafter (5) och hela

³⁴ Papyrusen är skadad och den enda indikationen på att det är Jerusalem (Єрусал) som åsyftas är de två första bokstäverna i ordet, men mycket i texten pekar på att det är just Jerusalem som Paulus är på väg till.

³⁵ Här råder det ingen tvekan om att det är Paulus namn som barnet vill höra eftersom han säger "ditt namn" (некран) och inte "namnet".

³⁶ En direkt översättning av uttryckssättet 𐤀𐤓 𐤓𐤕𐤕𐤓 𐤓𐤕𐤕𐤓 𐤓𐤕 𐤓𐤕𐤕 𐤓𐤕𐤕𐤓 𐤓𐤕𐤕𐤓 är: "bli en samtalets vän/diskussionspartner med honom genom sina ord".

³⁷ Se Gal 1:15–16: "Men han som utsåg mig redan i moderlivet och som kallade mig genom sin nåd beslöt att uppenbara sin son för mig, för att jag skulle förkunna evangeliet om honom för hedningarna."

³⁸ Gal 2:1-2: "Fjorton år senare for jag på nytt upp till Jerusalem, nu tillsammans med Barnabas; också Titus tog jag med mig. Jag for dit efter att ha haft en uppenbarelse."

³⁹ Här finns en stor lakun och därför kan vi endast utläsa början till "Väck" (𐤕𐤕𐤕𐤓𐤕𐤕). Eftersom meningen upprepas senare i texten och då i en hel mening kan man på goda grunder anta att det har stått: "Väck din ande, Paulus!" (𐤕𐤕𐤕𐤓𐤕𐤕 𐤕𐤕𐤕𐤓𐤕𐤕 𐤕𐤕𐤕𐤓𐤕𐤕). Om varför jag översatt 𐤕𐤕𐤕𐤓 till "ande" istället för "intellekt" eller "förstånd", se vidare i analysen.

släktet av demoner [han som skapar kroppar av livets frö.⁴⁰

Och efter att han avslutat sitt tal tog han till orda igen och sa: (10)

– Väck din ande Paulus! Och se att berget som du trampar upp på är Jerikos berg, så att du kan se vad som är dolt i det synliga.⁴¹ (15) Det är de tolv apostlarna som du är på väg till, eftersom de är utvalda andar och de kommer att hälsa dig.

Han höjde blicken för att se dem (20) när de hälsade honom. Den heliga [anden som talade med [honom ryckte då upp honom, högt upp till den tredje himlen, och han passerade då upp till den (25) [fjärde himlen.

Den [heliga anden sa:

– Titta och se din [avbild på jorden!

Och han [tittade (30) ner och han såg dessa [som var på jorden. Han tittade [och han såg dem som var på. [Då

(20.1) tittade [han ner och såg de [tolv apostlarna [vid sin högra [och sin vänstra hand i skapelsen medan anden (5) gick före dem.⁴²

⁴⁰ Kaler har valt att översätta $\epsilon \pi \iota \tau \omega \lambda \pi \rho \epsilon \nu \sigma \omega \mu \alpha \epsilon \gamma \sigma \rho \alpha \varsigma \mu \epsilon \tau \epsilon \chi \eta$ med "the one who created bodies which are provided with soul". Han menar att ordet $\sigma \rho \alpha \varsigma$ ("frö") egentligen är ett felstavat verb som betyder "förse" ($\sigma \alpha \rho \varsigma$). Om vi utgår från att det istället står "han som skapar kroppar av livets frö" kan vi härleda det till 1 Kor 15. Se min argumentation i analysen.

⁴¹ Symbolspråket är mycket tydligt i den här meningen eftersom det inte finns något berg vid namn Jeriko. I NT botade Jesus de blinda utanför Jeriko (se Matt 20:29; Luk 18:35). Eftersom anden uppmanar Paulus att väcka sin ande och se ($\epsilon \nu \alpha \gamma \chi \epsilon$) kan man tycka att Jeriko syftar på att "öppna sina ögon".

⁴² Symboliken av mänsklighetens onda och goda sida representerad i vänster och höger hand återfinns i fler verk från Nag Hammadi. I *Om makternas natur* står följande om höger och vänster-symboliken: "Visheten tog sin dotter Livet och satte henne på höger sida om honom så att hon fick undervisa honom om det som finns i den åttonde (himlen). Vredens ängel satte hon på vänster sida om honom. Från den dagen kallades hans högra sida Livet. Hans vänstra har blivit urformen för orättfärdigheten mot det absolut upphöjda. Detta hände före din tid" (översättning av Jörgen Magnusson: <http://www.jorgenmagnusson.com/svenska/relast14/delkurs3/furstarna.pdf>).

Och i den fjärde himlen såg jag olika typer av änglar.⁴³ Jag såg vissa änglar som liknade gudar. Några änglar förde ut en själ från de dödas (10) värld.⁴⁴ Den lades vid den fjärde himlens port och änglarna piskade den. Själén sa:

– Vilken synd har jag begått (15) i världen?

Tullindrivaren,⁴⁵ som håller till i den fjärde himlen sa:

– Det var inte rätt av dig att begå de brott som sker i de dödas (20) värld.

Själén svarade:

– Hämta vittnen! Låt dem [berätta för dig i vilken kropp som jag har begått dessa brott. [Jag önskar hämta en bok (25) att [läsa ur .⁴⁶ Och de tre vittnena kom.

Den första sa:

– Fanns jag [inte inuti kroppen i den andra timmen (30) [? Jag reste mig upp emot dig

(21.1) tills [du kom i ilska [och vrede och avund.⁴⁷

Och den andra sa:

⁴³ I det här skedet av texten börjar Paulus själv berätta om sin vision i den fjärde himlen. Det kan tyckas besynnerligt, men att skifta från tredje till första person är väldigt vanligt förekommande i uppenbarelser med himlafärder (se Kaler, *Flora Tells A Story*, 9).

⁴⁴ Detta avser den materiella världen – jorden.

⁴⁵ I judisk kontext såg man inte på tullindrivare (τελωνις) med blida ögon (se t.ex. Luk 18:9–14).

⁴⁶ Texten är skadad här, så det framgår inte tydligt om det är själen eller tullindrivaren som vill ha boken (χρῆς). I min översättning har jag tolkat det som att själen vill ha en bok liksom tre vittnen där den kan söka vittnesmål om sin oskuld och hjälp. Rättegången är ändå riggad och domen oundviklig. I egyptisk mytologi möter vi en liknande scen i det kända kapitlet 125 ur *De dödas bok*. Det handlar om ödet för den avlidnes själ som döms inför Osiris och hans 42 domare. Själén måste läsa "den oskyldiges förklaring" för att övertyga Osiris att dess kropp har levt ett värdigt liv. Det är mycket troligt att författaren till *Paulupp* känner till denna myt och att det därför är själen som vill ha en bok att läsa ur.

⁴⁷ I grekisk-romersk filosofi och mytbildning handlar synd om att människan fallit för de negativa passionerna som ilska, vrede, avund och begär.

– Var det inte jag som var (5) i världen och jag kom i femte timmen och såg dig och begärde dig? Och se! Därför beskyller jag dig nu för mordet som du har begått.

Den (10) tredje sa:

– Var det inte jag som kom till dig den tolfte timmen av dagen? När solen gick ner gav jag dig mörker så att du kunde fullborda dina synder.

(15) När själen hörde dessa ord tittade den sorgset ner och sedan tittade den upp och kastades ner. Själen, som kastats ner, (20) [kom till [en kropp som förberetts [för den.⁴⁸ Och se! Så var [dess vittnen klara.

[Då tittade jag upp och [såg anden. Den sa [till mig:

(25) – Kom Paulus! [

Jag [gick då in, porten öppnades [och jag kom upp till femte [himlen. Jag såg mina (30) medapostlar, [de följde med mig, (22.1) medan anden gick med oss.

Och jag såg en stor ängel i femte himlen. Han höll en järnstav i sin (5) hand. Det fanns tre andra änglar där med honom. Jag stirrade in i deras ansikten men de bråkade med varandra. Med piskor i sina händer drev de (10) själarne mot domen. Jag däremot⁴⁹ följde med anden och porten öppnades för mig.

Då kom vi upp till den sjätte himlen och jag såg medapostlarna (15) vandra med mig och den heliga anden förde mig före dem. Och jag tittade upp och såg ett stort ljus som sken ner mot den sjätte himlen.⁵⁰

⁴⁸ Tanken om reinkarnation har också sitt ursprung i grekisk-romersk mytologi. Orphism var till exempel en grekisk mysteriekult som tillbad guden Orfeus och trodde på själavandring och reinkarnation. "Gnostisk" teologi delar vissa likheter i teologi med orphiterna. Också för dem var själen fast i den materiella världen och de såg på kroppen som själens grav. Rätt lära och renlevnad skulle befria själen från reinkarnation (se Kurt Rudolph, *Gnosis: The Nature and History of Gnosticism* [San Francisco: Harper, 1987], 286).

⁴⁹ Åter igen vill författaren på ett enfatiskt sätt visa att Paulus inte behöver bekymra sig om änglarna och det de gör utan han kan gå vidare tillsammans med anden.

⁵⁰ Något som tidigare översättare inte talat mycket om är ljuset som skiner ner på den sjätte himlen (ἡ ὀγδοὴ ἐν ὧ ὁ ἁγίος ἐρπαι ὅτι τὴν ἡμέραν ἡμεῖς). Kaler och Twigg menar att det kan vara en hänvisning till Apg 9:3–19 där Paulus bländas av ljuset och blir tillfälligt blind. Fast i *Paulupp* är effekten den motsatta (se Twigg, *Becoming Paul, Becoming Christ*, 166). Jag tror hellre att ljuset är en metafor för smörjelsen (se min

Jag sa (20) till tullindrivaren som håller till i den sjätte himlen:

[– Öppna för mig!

Och den [heliga anden [som var framför [mig öppnade [för mig. Då kom vi upp till den sjunde [himlen och (25) jag såg en gammal man [ljus [och hans mantel var vit. [Hans tron som är i den sjunde himlen [var sju gånger ljusare (30) än solen.⁵¹

(23.1) Den gamle frågade [mig:

– Vart är du på väg Paulus? Du som är välsignad och som utsågs redan i moderlivet.⁵²

(5) Men jag såg på anden och han nickade⁵³ och sa till mig:

– Tala med honom!

Och jag svarade den gamle:

– Jag är på väg till platsen (10) som jag kom ifrån.⁵⁴

Och den gamle frågade mig:

– Varifrån är du?

Då gav jag honom själv ett svar:

– Jag ska ner till de dödas värld för att (15) fångsla fångenskapen, den som fångslats under den babyloniska fångenskapen.⁵⁵

argumentation i analysen).

⁵¹ Bilden av den gamle med vita kläder som sitter på en tron och är omgiven av ljus är troligen hämtad ur judisk apokalyptisk tradition. Scenen delar många likheter med Daniels vision i Dan 7:9 och i första Henoksboken beskrivs en liknande scen när hjälten Henok får träffa Gud.

⁵² Syftar återigen på Gal 1:15.

⁵³ Den direkta översättningen lyder "och han rörde sitt huvud" (иерким ꙗвѣху). Jag har översatt det till "och han nickade" då anden *uppmuntrar* Paulus till att tala med den gamle mannen. Gester är kulturellt och situationellt bundna så vi kan inte veta hur man kroppsligen uppmuntrade människor att tala i den här kontexten men det har med rörelsen av huvudet att göra och i nutida, västerländsk kontext brukar vi nicka.

⁵⁴ Här svarar Paulus tillbaka enigmatiskt vilket också visar på att han inte tänker avslöja mycket för den gamle mannen och att han inte litar på honom.

⁵⁵ Detta är en komplex mening, en slags ordlek där Paulus bekräftar sitt missionsuppdrag och att han tänker återvända till den materiella världen. Jag tror att ordleken där orden αιχμαλωσια ("fångenskap") och αιχμαλωτιζε ("fångsla") repeteras vill visa på att här sker något viktigt och att läsaren bör stanna upp och fundera över vad

Den gamle svarade mig:

- På vilket sätt ska du kunna komma (20) undan från mig? Skåda dessa furstar och makter!

Anden sa:

- Ge honom tecknet⁵⁶ som du har och han (25) kommer att öppna för dig!

Och då jag gav [honom tecknet vände han sitt ansikte ner mot sin skapelse och de makter som står under honom,⁵⁷ och då öppnades (30) den sjunde himlen och vi kom upp till (24.1) Ogdoaden.⁵⁸ Då såg jag mina tolv medapostlar som hälsade mig och vi kom upp till den nionde himlen. Jag hälsade (5) alla som är i den nionde himlen och vi⁵⁹ kom upp till den tionde⁶⁰ himlen. Och jag hälsade mina andliga vänner.⁶¹

(10) Paulus uppenbarelse.

ordleken betyder. Valentinianernas fascination för att skriva i dualistiska termer pekar här på motsatsen till "fångenskap", nämligen *σωτη* ("befrielse").

⁵⁶ Ordet "tecken" *σημεῖον* är svårtolkat. Hade det istället stått "stämpel" *τίτλος* hade det varit klart att det handlade om dopet, men många forskare har ändå kopplat *σημεῖον* till dopet (se Kaler, *Flora Tells A Story*, 200–218).

⁵⁷ Den gamle mannen tittar ner, han tar avstånd från Paulus eller så ser han honom inte mer då Paulus förvandling till andligt väsen är fullbordad.

⁵⁸ Detta är den åttonde himlen (*οὐρανός*). Enligt det valentinianska tänkandet är Ogdoaden inte den högsta sfären, utan den hör till Sofia och hennes andliga avkomma. Pleroma är ovanför Ogdoaden och formar den gudomliga sfären.

⁵⁹ Med "vi", tror jag att det handlar om Paulus och den heliga anden, och inte apostlarna. Apostlarna har omnämnts konkret i de himlarna de har förekommit, men här används bara pronomenet "vi" som tidigare i texten handlat om just Paulus och anden.

⁶⁰ Något som varit svårt att förklara för den som översatt och analyserat *Paulupp* är den nionde och tionde himlen. Eftersom Ogdoaden är den som räknas som den högsta nivån skulle berättelsen ha stannat där, anser man. Talet tio var dock heligt också för valentinianer, och nummersymbolik var något som till exempel valentinianen Markus Magikern var känd för. I pythagoreisk filosofi, som fick en renässans under 100-talet e.v.t., föreställde man sig tillvaron som en tetractys, en triangel med fyra rader av punkter. En tetractys var avbildad av en perfekt helhet i form av talet tio ($1+2+3+4=10$).

⁶¹ Jag har valt att översätta *τῶν ἀγαπῶν μου* till "mina andliga vänner". Jag skulle också ha kunnat översätta till "mina vänner andarna" eller "mina medandar".

ANALYS

**Uppenbarelsen / namnet / förvandling
genom dop – БАПТИЗМА**

Paulupp börjar med att Paulus möter ett barn när han är på väg till Jerusalem. Paulus frågar efter vägen till staden och barnet svarar med en uppmaning: "Säg ditt namn så ska jag berätta för dig om vägen." Om Paulus får chansen att svara med sitt namn eller inte får vi inte veta, utan berättelsen fortsätter med att barnet berättar för honom att han vet vem Paulus är. Att barnet frågar efter Paulus namn för att då visa honom vägen till Jerusalem tyder ändå på att namnet är en viktig nyckel för att berättelsen ska få fortsätta. Matthew Twigg har framställt det som att Paulus inte svarar barnet med sitt namn för att det handlar om det gudomliga namnet, Guds namn, som man får vid dopet.⁶² Eftersom texten har vissa lakuner här kan man inte säkerställa detta. Däremot kan man tydligt utläsa den imperativa uppmaningen: "Säg ditt namn!" (скажи своё имя).

Jag tolkar det som att barnet vill att Paulus ska uppge sitt kristna namn och bekräfta att han är döpt för att få fortsätta sin resa. Därför är det här mer troligt att det är byte av namn från Saul till Paulus som åsyftas, och därmed Paulus personliga dop, hans förvandling från förföljare av de kristna till kristen förkunnare. Om detta stämmer passar det in med fortsättningen, som kan härledas direkt till Galaterbrevet 1 och 2:

Jag vet vem du är Paulus. Du är den som välsignats redan i moderlivet. Jag har kommit till dig för att du ska gå upp till Jerusalem, till dina medapostlar. Därför har jag utsänts till dig. För jag är anden som följer med dig. Väck Din ande ...

I Galaterbrevet berättar Paulus att han möter apostlarna först 17 år efter sin vision av Jesus efter att ha haft en ny uppenbarelse. Jag tolkar det därför som att *Paulupp* handlar om just den uppenbarelsen. I Andra Korintierbrevet 12:2–4 berättar Paulus om en man som för fjorton år sedan

⁶² Twigg, Matthew, "The Mountain of Jericho in the Nag Hammadi Apocalypse of Paul: A Suggestion", *VC* 69/4 (2015): 422–44.

blev uppryckt till tredje himlen. Många forskare menar att detta citat kan ha varit inspirationskällan till *Paulupp* och att mannen som omnämns av Paulus är han själv.⁶³

Barnet som är Paulus *angelus interpretis* avslöjar nu att han är anden som ska åtfölja honom till den heliga staden för att möta apostlarna. Det anden inte berättar är att det inte är det världsliga Jerusalem som de ska till, utan till det himmelska. Anden har kunskap om det som finns i Paulus men som han själv inte är medveten om än. En brygga mellan den här passagen och den som följer hittar man i 1 Kor 2:11 där Paulus förkunnar Guds vishet:

Vem utom anden i människan vet vad som finns i människan? Ingen utom Guds ande vet heller vad som finns i Gud. Och vi har inte fått världens ande utan anden som kommer från Gud, för att vi skall veta vilka gåvor Gud har gett oss. Därför talar vi heller inte om dessa ting med ord som mänsklig vishet har lärt oss utan med ord som anden har lärt oss. Vi tolkar andliga ting med andens hjälp.

Anden uppmanar därför Paulus att väcka sin ande. På engelska är meningen översatt till "Awaken...", och senare i texten "Awaken your mind Paul!" Om jag skulle göra en funktionell eller dynamisk översättning till engelska skulle jag översätta det koptiska ordet *noyc* till "spirit" istället för "mind". En ordagrann, formell översättning av uppmaningen på svenska skulle vara: "Ge väckelse åt ditt 'intellekt'" eller "förstånd", vilket inte passar här.⁶⁴ Grekiskans *voûç*, som står för "intellekt" har nämligen en underliggande symbolisk betydelse i texten. Den platonistiske Filon av Alexandrias tolkning av människans *voûç* i relation till människans ande (*πνεῦμα*) är att de är synonymer. I sitt verk *Om*

⁶³ Lewis, *Introduction to Gnosticism*, 234; Kaler, *Flora Tells A Story*, 9.

⁶⁴ Jag har försökt skapa en översättning som är trogen originalet utan att för den skull förlora textens narrativa effekt. Jag har därför använt mig av Nidas teori om formella ekvivalens-verktyg samt dynamisk ekvivalens. Syftet är att uppnå likvärdighet mellan originaltext och översättningstext och till viss del återspegla de språkliga egenskaperna som ordförråd, grammatik, syntax och struktur på originalspråket (Eugene A. Nida, *Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating* [Leiden: Brill, 1964]).

skapelsen tolkar Filon sambandet mellan två skilda skapelseberättelser (Gen 1:27 och Gen 2:7). I den första skapas människan till Guds avbild som ren νοῦς, menar han. I den andra skapelseberättelsen blåses νοῦς in som πνεῦμα i den dödliga människan som skapats av lera, materia. På det sättet är människan både dödlig och odödlig på samma gång. Medan hennes kropp är dödlig är hennes ande odödlig.⁶⁵ Paulus utvecklar denna nyplatoniska tanke i sin egen antropologi, något som den valentinianske författaren till *Paulupp* tycks ha haft som utgångspunkt när hen skrev texten. Ordet νοῦς syftar inte bara på intellektet, utan är snarare synonymt med människans inneboende πνεῦμα och bundet till det kristna dopets betydelse, då νοῦς och πνεῦμα sammansmälter och blir ett. Religionshistorikern Geurt Hendrik van Kooten har förklarat Paulus och Filons närliggande antropologi och därmed Paulus syn på dopet på följande sätt: genom att delta i Jesus död och återuppståndelse genom dopet (Rom 6:3–11) börjar människans identitet att sammansmälta med Kristus, den nye Adam, den som är från himlen och som är i kontrast till den jordiske Adam. Människan är den jordiske Adams avbild men kristna bär också på den himmelske Adams avbild. Målet är att helt förvandlas till denne. På detta sätt kommer deras ande att bli helt återställd och kristna kan då stolt förkunna att de bär på Kristus νοῦς, den himmelske Adams νοῦς. Ju mer den kristne delar i νοῦς och ande desto mer utvecklar den sin inre människa.⁶⁶

Jag menar därför att texten kan förstås bättre om vi istället följer Paulus antropologi och förståelse av νοῦς som πνεῦμα. Paulus syn på människans tredelade natur, något som också valentinianerna vidare utvecklade, bestod av kropp (σῶμα), själ (ψυχή) och ande (πνεῦμα). I och med dopets förvandlingsprocess utav kroppen blev det sistnämnda synonymt med νοῦς. Författaren till *Paulupp* tycks därför ha fått mycket

⁶⁵ Geurt van Hendrik Kooten, *Paul's Anthropology in Context: The Image of God, Assimilation to God, and Tripartite Man in Ancient Judaism, Ancient Philosophy and Early Christianity* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2008), 279. Birger A. Pearson, *Ancient Gnosticism: Traditions and Literature* (Minneapolis, MN: Fortress Press, 2007), 115.

⁶⁶ Kooten, *Paul's Anthropology in Context*, 312.

av sin inspiration av just Paulus syn på andebegreppet (se även Rom 8:16; 1 Kor 2:11; 5:3; 2 Kor 7:1; 1 Tess 5:23), men också Paulus syn på dualismen mellan den inre och den yttre människan (se Rom 7:22–26; 2 Kor 4:16).

En sammanfattande paulinism står att läsa i Efesierbrevet 4:23–24:

Se till att ni förnyas i ande och förstånd (*ἀνανεοῦσθαι δὲ τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὑμῶν*), och att ni klär er i den nya människan, som har skapats efter Guds avbild, med den rättfärdighet och den helighet som hör sanningen till (*καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας*).

Människans andliga substans har vidare en klar särställning också för valentinianerna. I Valentinus dikt ”Sommarskörd”, återgiven av Hippolytos, skär anden igenom kosmologi och antropologi från kropp till själ, från själ till luft och från luft till etern:

Jag ser hur allt kommer an på anden
Jag inser hur allt är buret av anden
Köttet av själen bärs upp
Själen av luften beror
Luften på etern vilar
Ur djupet bärs frukterna fram
Från skötet bärs spädbarnet fram.⁶⁷

Andens uppmaning till Paulus att väcka sin egen ande är således mer passande för vår förståelse av resterande himlafärd, särskilt i ljuset av en valentiniansk sakramental kontext. Paulus kan som döpt nu väcka anden som legat slumrande i hans kropp, lösgöra sig ifrån kroppen och fortsätta sin färd i själslig form.

Efter uppmaningen till Paulus om att väcka sin ande saknas det sex rader i texten, och när den väl startar igen tycks en skapare ha omnämnts: ”bland dessa furstar och makter och ärkeänglar och krafter och hela släktet av demoner ... han som skapar kroppar av livets frö”.

Om skaparen som omnämns är Gud eller den underlägsna Demiurgen får vi inte veta, men uttrycket ”livets frö” (*ἐγγραφοῦ σπέρματος*) kan återi-

⁶⁷ Hippolytos, *Vederläggning av alla heresier VI*, 37.7.

gen härledas till Paulus första brev till korintierna där han förklarar hur uppståndelse är lika med förvandling – varje frö får sin egen gestalt genom Gud och blir till en egen kropp. Vidare menar Paulus att så också kommer ske vid uppståndelsen: "Det som blir sått som en kropp med fysiskt liv uppstår som en kropp med ande. Finns det en kropp med fysiskt liv, så finns det också en med ande" (1 Kor 15:44). Här får vi åter igen bekräftat att något håller på att förvandlas och att det har med kroppen, själen och anden att göra. Barnanden, som tycks ha haft en monolog om de onda väsendenas natur och om skaparen uppmanar Paulus att väcka sin ande en gång till: "Väck din ande Paulus! Och se att berget som du trampar upp på är Jerikos berg. Så att du kan se vad som är dolt i det synliga."

Meningen trampa upp på Jerikos berg (πτοοῦ ννιζερίω) har analyserats ingående av Twigg. Han menar att meningen är en metafor och att när den har brutits ner och analyserats i sina tre delar, nämligen trampa upp på, berg och Jeriko, så kan man förstå den underliggande meningen som är att "övertvinna de fientliga krafterna i den materiella världen" – kanske till och med satan själv. Jeriko ska förstås som den materiella världen och berget som ondskan som man trampar upp på, för att man som kristen inte längre är rädd för satan eller hans demoner. Tidigt kristna exegeter brukade liksom valentinianer se berättelsen om den goda samariern i Luk 10:29–37 och nedstigningen från Jerusalem till Jeriko som en metafor för själens nedstigning till den materiella världen. Genom att avbilda Paulus resa som en uppstigning istället, från Jeriko till Jerusalem, vill *Paulupp* visa på Paulus befrielse från den materiella världens fångenskap.⁶⁸ Och här börjar således förvandlingen. Paulus genomskådar den falska materiella världen som är skapad av Demiurgen, väcker nu sin ande och ser himmelska manifestationer av de tolv apostlarna som är utvalda andar. Senare i texten får vi veta att de håller till i Ogdoaden.

⁶⁸ Twigg, *Becoming Paul, Becoming Christ*, 422–42.

att själen har syndat medan den levde på jorden, de dödas värld, (πνοῦμος ἵτε net μοοϋτ).

Att en tullindrivare har makten att döma själar visar på att han är ett väsen som tillhör Demiurgen. Tullindrivare var inte särskilt populära personer under den tiden texten skrevs. Generellt uppfattades de som giriga, oärliga och ofta våldsamma utpressare.⁷⁰ Men tullindrivaren har ändå makt över dem som tillhör den materiella världen, de som inte uppnått rätt kunskap och blivit döpta i Kristus.

Det här var en vanlig tanke hos valentinianer. I Klemens av Alexandrias *Stromata* IV 18 116.2–117.2 kan vi läsa:

De som kräver tull fångslar dem som tar med sig något från (den materiella) världen. Men de som inte innehar sådana ting som är föremål för tull och som är fulla av kunskap och rättfärdighet, dessa kommer tullindrivarna skicka iväg med böner och välsignelser ...

Själen döms då dess ande inte har vaknat. Den har inte fått rätt kunskap om hur detta ska gå till. Paulus ande däremot är vaken, och därför får han passera obehindrat både genom fjärde och femte himlen. Vi kan också härleda detta till 1 Kor 2:15 där Paulus skriver att "den som är andlig däremot kan bedöma allt, men själv kan han inte bedömas av någon".

Själen kräver att vittnen ska kallas samt att en bok ska hämtas. Själen döms dock för ilska, vrede, avund, begär och mord. De tre vittnenas jury består av väsen som hjälpt själen att utföra dessa synder. Själens öde var alltså oundvikligt och rättegångens utgång redan bestämd. Själen har inte en chans att gå vidare i sin himlafärd utan kastas åter ner till jorden i en ny kropp. För valentinianer var reinkarnation ett misslyckande och ett straff, att åter igen kastas tillbaka in till den materiella världen och förbli dess fånge. Den som inte hade rätt kunskap, inte var döpt eller inte förstått innebörden av dopet var chanslös mot de himmelska väsen som samarbetade med Demiurgen.

⁷⁰ Twigg, *Becoming Paul, Becoming Christ*, 186.

Vid det här laget har vi förstått att Paulus inte upptäckts av dessa väsen, vare sig av tullindrivaren eller änglarna. Detta upprepas och bekräftas vidare i texten i femte och sjätte himlen. Jag uppfattar det som att författaren till *Paulupp* vill visa på Paulus styrka som döpt och smord då dessa två sakrament i kombination gör honom osynlig för de onda makterna. I den femte himlen ser Paulus åter igen apostlarna men fokus ligger på hans vision av själarnas straff och att änglarna inte lägger märke till honom: ”med piskor i sina händer drev på själarna mot domen. Jag däremot följde med anden och porten öppnades för mig ...”

Och här, i sjätte himlen, kommer nästa tydliga symbolik av ett sakrament. Om Namnet står för dopet i början av texten tror jag att ljuset symboliserar smörjelsesakramentet:

Och jag tittade upp och såg ett stort ljus som sken ner mot den sjätte himlen.
Jag sa till tullindrivaren som håller till i den sjätte himlen: – Öppna för mig! ...
Han öppnade för mig.

Nu är ljus förvisso en vanlig symbol i den här typen av apokalyptiska texter, men just i denna passage tror jag att ljusets symbolik hör ihop med smörjelsen. Skenet som faller ner fungerar som ett bekräftande tecken på att Paulus dop nu är fullbordat och anledningen till att tullindrivaren släpper igenom Paulus till sjunde himlen. Det finns fyra referenser till smörjelsens betydelse i Filips evangelium där det också klarläggs att ljuset och elden är de element som symboliserar sakramentet:

It is from water and fire that the soul and the spirit came into being. It is from water and fire and light that the son of the bridal chamber (came into being). The fire is the chrism, the light is the fire. I am not referring to that fire which has no form, but to the other fire whose form is white, which is bright and beautiful, and which gives beauty. (Nag Hammadi Kodex II 3 67.4–10)⁷¹

⁷¹ Engelsk översättning av Wesley W. Isenberg, online: <http://www.gnosis.org/naghamm/gop.html>.

Vidare förklarar Filip hur smörjelsesakramentet bekräftar dopet, eller rättare sagt är nästa dop som gör människan till ett med Kristus. Citatet avslutas med att förklara att ljuset är krismaoljan:

Through the Holy Spirit we are indeed begotten again, but we are begotten through Christ in the two. We are anointed through the Spirit. When we were begotten, we were united. None can see himself either in water or in a mirror without light. Nor again can you see in light without mirror or water. For this reason, it is fitting to baptize in the two, in the light and the water. Now the light is the chrism. (69.5–14)

I *Paulupp* skiner ljuset ner mot den sjätte himlen där Paulus befinner sig. Ljuset skiner ner på honom liksom krismaoljan på huvudet på den som smörjs. I de två följande passager ur Filips evangelium förklaras smörjelsesakramentets funktion. För det första handlar det om att göra den döpte osynlig för de onda makterna, och för det andra ge gåvor som möjliggör färden och återföreningen med Fadern: "The powers do not see those who are clothed in the perfect light, and consequently are not able to detain them. One will clothe himself in this light sacramentally in the union" (Nag Hammadi Kodex II 3 70.5–10). Och:

He who has been anointed possesses everything. He possesses the resurrection, the light, the cross, the Holy Spirit. The Father gave him this in the bridal chamber; he merely accepted (the gift). The Father was in the Son and the Son in the Father. This is the Kingdom of Heaven. (74.12–22)

Ovanstående passager i Filips evangelium är viktiga för att vi ska förstå resten av Paulus resa. Den som har blivit smord, döpt för andra gången, äger allt. Den äger uppståndelsen, ljuset, korset och den heliga anden. Den döpte får gåvor och dessa ges i brudkammaren av Fadern. Paulus är döpt och smord och olika tecken under hans resa hittills bekräftar detta. Han är i sällskap av den heliga anden, hans egen ande är uppstånden och befriad från den materiella kroppen och han är osynlig för de onda makterna genom ljuset. Det som återstår är symboliken med korset. Kan det vara tecknet som Paulus ger till den gamle mannen i sjunde himlen?

Himmelsfärden, tecknet och befrielsen – COTÉ

”Då kom vi upp till den sjunde himlen. Jag såg en gammal man ... ljus och hans mantel var vit. Hans tron som är i den sjunde himlen var sju gånger ljusare än solen.” Beskrivningen av den gamle mannen och sjunde himlen var ett välbekant tema för den som var insatt i judisk apokalyptik när texten skrevs. Författaren till *Paulupp* kände säkert till Daniels vision i Gamla testamentet (Dan 7:9) samt himlafärden i 2 Henok, en judisk apokalyptisk skrift från 100-talet f.Kr. I den senare berättas det om hjälten Henok som i en vision kommer upp till sjunde himlen där Gud sitter på en tron omgiven av änglar. Änglarna klär Henok i vackra kläder och smörjer honom med väldoftande olja. Oljan beskrivs som att den sken som det starkaste ljuset, liksom solstrålar. Henok förvandlas i och med det till en ängel (2 Henok 22:8–11). När han sedan återvänder till jorden ses hans vision som ett tecken på han har vigts till präst av Gud. Henoks förvandling står således för en prästerlig kröning i himlen som vidare legitimerar hans prästerskap på jorden.

Matthew Twigg har i sin avhandling fokuserat på just den här bilden av Paulus himlafärd som en uppstigning genom det himmelska Solomos tempel och dess olika delar i ett himmelskt Jerusalem. Men där man enligt judisk tradition nu skulle ha nått det heligaste av det heliga och se Gud träffar Paulus Demiurgen och förstår att han har en bit kvar till fullheten.

Genom dopet och smörjelsen blir Paulus ”templets präst”, menar Twigg, vilket är likvärdigt Kristus ”prästerskap”. Idén om Kristus som templets överstepräst går att finna i både Filips evangelium och i Nya testamentet (se Hebr 10:19–22). Den valentinianske författaren ville med det visa, menar Twigg, att Paulus kunde komma längre än prästerna i den gamla judiska traditionen.⁷² Författaren till *Paulupp* har alltså på samma sätt som i Henoks fall förvandlat Paulus till ett andeväsen som möter en gud, sittandes på en tron i sjunde himlen. Men man

⁷² Twigg, *Becoming Paul, Becoming Christ*, 76–89.

förstår ganska snart att den här gamle mannen inte är Gud utan Demiurgen. För även om den gamle bemöter Paulus med respekt – han kallar honom till exempel för välsignad (συναγαγε) – är han inte villig att släppa honom vidare. Istället förhör han honom.⁷³

I *Paulupp* frågar den gamle mannen var Paulus kommer ifrån och vart han är på väg. Paulus ger honom själv ett svar men inget rakt svar. Det verkar som att hans svar är förberedda, som att Paulus redan visste vad Demiurgen skulle fråga honom.⁷⁴ Och det är nu som Paulus beskriver sitt missionsuppdrag för Demiurgen med ordleken:

Jag ska ner till de dödas värld för att fångsla fångenskapen, den som fångslats under den babyloniska fångenskapen.

εἰς τὰς νεκρῶν ἐκκλησίαν ἵνα παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς βαβυλῶν ἐλθὼν
ἐκκλησίαν τῆς βαβυλῶν ἐλθὼν ἐκκλησίαν τῆς βαβυλῶν

Varför repetera orden "fångsla" och "fångenskap" två gånger om?⁷⁵ Jag tror att författaren vill göra läsaren uppmärksam på just den här meningen och dess innebörd, nämligen dess indirekta motsats – "befria" och "befrielse", på grekiska ἀπολύτρωσις, vilket bokstavligen betyder "lösa upp". Begreppet kan också betyda "friköpa". I grekisk-romersk kontext användes ordet som en teknisk term när man friköpte eller

⁷³ Förhörsscener är vanligt förekommande i mystisk litteratur. Det tycks vara ett moment för den som lär sig om de rätta kunskaperna att ställa de rätta svaren vid ett eventuellt förhör efter döden eller i en vision (se Kaler, *Flora Tells A Story*, 209).

⁷⁴ I *Jakobs första uppenbarelse*, den text som kommer direkt efter *Paulus uppenbarelse* i Kodex V, finns en scen där Jesus instruerar Jakob om vad han ska svara tullindrivarnas chef för att komma undan: "And in particular three of them will seize you – they who sit (there) as toll collectors. Not only do they demand toll, but they also take away souls by theft. When you come into their power, one of them who is their guard will say to you, 'Who are you or where are you from?' You are to say to him, 'I am a son, and I am from the Father...' When he also says to you, 'Where will you go?' you are to say to him, 'to the place from which I have come, there shall I return'. And if you say these things, you will escape their attacks." Nag Hammadi Kodex V 3 33–34 (engelsk översättning av William Schoedel, online: <http://www.gnosis.org/naghamm/1ja.html>).

⁷⁵ Om meningen översätts ordagrant står det: "Jag ska gå ner till världen av de döda i syfte att fångsla fångenskapen där som fångslades i Babylons fångenskap."

köpte tillbaka en slav med en lösensumma. Tidigt kristna tänkare använde således begreppet som en metafor för människans frälsning genom Kristus död och uppståndelse. Frälsningen innebar bland annat själens befrielse från kroppen. I Nya testamentet används begreppet befrielse från kroppen både hos Lukas och hos Paulus (se Luk 21:28 och Rom 7–8). Nicola Denzey Lewis menar att för ”gnostiska” inriktningar som valentinianerna kom tolkningen av sådana passager i Nya testamentet att betyda att befrielse är det ögonblicket eller den handling (ritual) då föreningen själ-ande förvandlas och befrias från kroppen.⁷⁶

Irenaeus har många utläggningar om att valentinianerna själva hade olika syn på befrielse-mysteriet och att han därför inte riktigt kunde ge ett svar på vad mysteriet innebär. Men han hade några tankar som i synnerhet passar in i förståelsen av sakramenten i *Paulupp*.

I *Mot heresierna* talar Irenaeus om valentinianska sakrament hos Markus magikerns anhängare, som också tycks vara oense om vad befrielsemysteriet ska innebära. Några av dem, menar han, anser att det är onödigt med dop i vatten utan att det räcker med att man smörjer den invigde med en blandning av olja och vatten. Andra avvisar allt detta med ritualer och menar att det fullkomliga friköpandet finns i själva kunskapen (γνῶσις) om den osägbara Väldigheten. Brist och lidelse har uppkommit genom okunnighet. Genom kunskap upplöses hela tillståndet av okunnighet så att kunskapen är friköpandet av den inre människan. Den är inte kroppslig eftersom kroppen är förgänglig, eller psykisk (själslig), eftersom själen kommit till av en brist och är liksom en boning för anden, alltså måste friköpandet vara andligt.⁷⁷

Men det finns också en befrielse-rit som utförs när någon är döende, menar han. Andra friköper döende i deras sista stund och gjuter olja och vatten på deras huvuden för att de ska bli ogripbara och osynliga för furstar och makter, och deras inre människa stiger upp över det osynliga medan kroppen lämnas i den skapade världen och själen hos demiur-

⁷⁶ Lewis, ”Apolytrosis as Ritual and Sacrament,” 558.

⁷⁷ Irenaeus, *Mot heresierna*, I.21.4.

gen.⁷⁸ Vidare berättar Irenaeus om de svar som de döda uppmanades att ge makterna för att komma kring dem.

Paulupp överensstämmer med mycket av det som Irenaeus menade att Markus anhängare gjorde och lärde ut om sakramenten. Men författaren ansåg i det här fallet inte att rätt kunskap och rätta svar var allt som behövdes för att undgå de onda makterna. För Paulus svar om att han är på väg tillbaka till de dödas värld för att befria andra själar visar sig inte vara ett svar gott nog för Demiurgen. Därför hotar han nu Paulus: "På vilket sätt ska du kunna komma undan? Skåda dessa furstar och makter!" (ΝΑΥ ΕΜΙΑΡΧΗ ΜΗ ΜΕΖΟΥΣΙΑ).

Här har författaren troligen haft Paulus brev till romarna i åtanke, där Paulus förkunnar Guds kärlek i Kristus och där inget kan skilja på de kristna från Gud, vare sig liv eller död, änglar eller andemakter (οὔτε ἄγγελοι οὔτε ἀρχαὶ ... οὔτε δυνάμεις, Rom 8:38–39). Och Paulus svarar honom inte, för rätt kunskap och ord tycks ändå inte räcka till, utan den heliga anden kommer till hans undsättning och påminner honom om tecknet: "Ge honom tecknet σΗΜΙΟΝ som du har och han kommer att öppna för dig!"

Tecknet verkar fungera eftersom den gamle vänder sitt ansikte mot skapelsen och sina makter och låter Paulus passera. Kaler ser det här som att Demiurgen förstår att han inte längre har någon makt över Paulus, att han inte tillhör honom, och därför vänder han bort sitt huvud. Det här kan kopplas till dopet, menar Kaler, eftersom riten förvandlade människan till Guds egendom. Vidare pekar Kaler på en parallell till detta i Klemens av Alexandrias *Utdrag av Theodotus*, 42–43. Här skriver den valentinianske teologen att det är genom att ge tecknet till de utvalda som Kristus visar vilka som får följa med honom till fullheten. Även om Kaler menar att tecknet är starkt kopplat till dopet ser han inget som kan härleda det till befrielsesakramentet.⁷⁹ Jag finner det dock möjligt att Paulus "köper sig fri" med tecknet. Han har varit slav i

⁷⁸ Irenaeus, *Mot heresierna*, I.21.5.

⁷⁹ Kaler, *Flora Tells A Story*, 204.

sin kroppsliga form, skapad av Demiurgen, men har förvandlats till själ genom de kristna sakramenten och köper sig nu fri med Kristus tecken – korset. Det var det sista steget. Nu är Paulus ande helt fri och den kan fortsätta upp till Ogdoaden.⁸⁰

Vad befrielseritualen apolytrosis kan ha inneburit i praktiken är svårt att säga. DeConick menar att man inte ska se på befrielsemysteriet som en ritual utan mer som den invigdes förståelse för "mysteriet" i att ha blivit "befriad" i och med dopet.⁸¹

Lewis menar att man kan förstå apolytrosis-sakramentet på två sätt. Dels som en dödsritual där man hjälpte den dödes ande att hitta "hem", dels tanken om dagen då när allt kommer återställas, då den kvinnliga halvan av Enheten – Achamoth – kommer att befrias och återförenas med Faden. Det här olika synsätten på befrielsemysteriet kan ha varit ett ämne för teologiska tvister mellan valentinianer, menar Lewis. Eller än mer troligt så kan de två synsätten ha kopplats ihop, så människors befrielse i nutid innebar Achamoths befrielse i framtiden.⁸²

Paulupp skulle kunna stämma överens med samtliga ovanstående teorier om befrielssakramentet. Befrielse temat genomsyrar nämligen hela berättelsen. Paulus kroppsliga och själsliga befrielse, och därmed förvandling till andligt väsen, sker i omgångar. Men författaren gör det också klart för läsaren att Paulus ska tillbaka. Han ska hjälpa att befria andra andar på samma sätt som hans egen blev fri. Ju fler som befrias desto snabbare kommer Achamoth att befrias, om man nu skulle tänka ur ett eskatologiskt perspektiv. Men det kan också vara så att *Paulupps*

⁸⁰ I många närliggande traditioner brukade de döda begravas med diverse föremål som skulle användas som lösen till någon på andra sidan. I grekisk mytologi krävde till exempel färjkarlen Charon betalning för att föra den döde över floden Styx till Hades dödsrike. Man brukade därför lägga ett mynt – en obol – under tungan på den döde. I Jeus böcker, skrifter med formler, tecken och "stämplar", finns det bilder på tecken som den invigde skulle memorera och därefter känna igen eller visa upp efter döden. Med meningen "han gav honom tecknet" kan vi inte vara säkra på om Paulus "betalade" med tecknet till Demiurgen eller om han bara "visade" det för honom.

⁸¹ DeConick, "The True Mysteries", 258.

⁸² Lewis, "Apolytrosis as Ritual and Sacrament", 560.

narrativ är kopplat till en dödsrit. Att berättelsen visar den dödes väg "hem" med hjälp av exemplet Paulus som visar vilka sätt man bör vara förberedd på.

Resmålet/hälsningar/brudkammaren – ΝΥΜΦΩΝ

I Filips evangelium berättas det om att när Fadern återställer allt, på den yttersta dagen, då kommer Demiurgen att lämna kosmos. Detta innebär att sjunde himlen kommer att bli oövevakad och att alla människor, det vill säga de som genomgått förvandlingen via sakramenten kommer att ledas in av Jesus, den högste prästen, in till brudkammaren (Nag Ham-madi Kodex II 3 84.27). Brudkammaren är således en plats över den sjunde himlen och förmodligen den sista anhalten för anden där den kan "förena sig med sin medande".

Att forskare har svårt att hitta information om en ritual kring brudkammar- liksom befrielsemysteriet kan också betyda att dessa inte alltid var ritualer per se. DeConick föreslår, som jag skrivit tidigare, att vi ser på Filips evangeliums mysterier utifrån ett större perspektiv där mysterierna var olika sätt att närma sig det gudomliga. De första tre sakramenten (dop, smörjelse och nattvard) utfördes således i ritualer vars syfte var att på ett mystiskt sätt förvandla den troendes kropp till Kristus avbild och göra denne osynlig för kosmiska onda makter. Befrielse- och brudkammarmysteriet å andra sidan kan ha varit mysterier vilka möjliggjorde för människor att få kontakt med Gud, exempelvis via ett sakralt tänk, religiösa uttryck i vardagen såväl som i rituell praxis.⁸³ Hon framlägger därför en hypotes om att äktenskapsritualen hos valentinianer kunde ha symboliserat denna förening av andar som också skulle ske på den yttersta dagen, då allt återställs.⁸⁴

Att brudkammarmysteriet hade med livet efter detta att göra, men att det också var nära kopplat till de andra sakramenten finns det inte

⁸³ DeConick, "The True Mysteries", 230.

⁸⁴ DeConick, "The True Mysteries", 247.

enbart underlag för i papyrustexter. På en gravsten nära Via Latina i Italien, tillägnad en viss Flavia Sophe, står det:

You who desires the light of the Father,
My sister, my bride, my Sophe
You have been anointed in the baths of Christ
With imperishable, pure oil
You hastened to gaze
Upon the faces of the divine aeons
the Angel of the great Council, the True Son
after you entered the bridal chamber and rose
incorruptible into the Fathers house...⁸⁵

Att Paulus fortsätter till den nionde och tionde himlen, visar att författaren inte uppfattat Ogdoaden som den högsta nivån. I den åttonde himlen hälsar Paulus apostlarna, i den nionde hälsar han alla som är där och i den tionde hälsar han sina medandar. Det är den tionde som borde vara Paulus mål. Men det är ett mål enbart i visionen, för han har ett missionsuppdrag kvar på jorden och måste därför återvända. Men han måste ha något att berätta om när han återvänder till jorden. Att Paulus får komma till den tionde himlen och hälsa sina medandar är kanske ett sätt för författaren att klargöra att den tionde himlen är slutdestinationen, kanske i en eskatologisk framtid. Vad som händer i den nionde himlen är svårt att säga eftersom vi inte vet vilka som håller till där, men kanske är det alla befriade andar som åsyftas, andarna som väntar på dagen då allt kommer att återställas.

Vad författaren till *Paulupp* verkar göra i slutet av berättelsen är att betona vikten av hälsningar. Hälsningar är en viktig symbolisk akt som har att göra med grupp tillhörighet. Utbyte av hälsningar, ibland i form av kyssar, är vanligt förekommande i andra "gnostiska" texter. Hälsningen symboliserar ens tillhörighet till dem som innehar den rätta kunskapen. Hälsningar brukar också förekomma strax före en gudomlig manifestation.⁸⁶

⁸⁵ Översättning av Lewis, *Introduction to Gnosticism*, 84–85.

⁸⁶ För en utförlig analys av hälsningarnas betydelse se Kaler, *Flora Tells A Story*, 215–16.

I början av texten lovar den heliga anden att de tolv apostlarna, som är utvalda andar, kommer att hälsa Paulus. Han tittar upp och ser att de hälsar honom. Det sker precis innan han blir uppryckt till tredje himlen. Det är alltså ett tecken på att han är välkommen och att han tillhör dem. Här kan man också se hur Paulus apostlaskap bekräftas. Sedan är det ingen som hälsar förrän i slutet av texten, där Paulus hälsas en gång till av de tolv apostlarna och sen hälsar alla som är i nionde himlen och slutligen sina medandar i den tionde. Precis som orden "ljus" och "fångenskap" repeterades i de passager i texten som handlade om smörjelse- och befrielsemysteriet tror jag att författaren till *Paulupp* väljer att repetera symboliken med "hälsningar" för att visa att Paulus verkligen är en av dem nu, en i den kristna valentinianska gemenskapen. Som ren ande kan han nu gå in till brudkammaren, det heligaste av heliga.

SLUTSATS

Paulupp är en del av Kodex V, ett verk som innehåller tre uppenbarelser till. Gemensamt för dessa uppenbarelseberättelser är att de på olika sätt förklarar hur människans själ-ande, efter den kroppsliga döden, ska ta sig förbi de krafter som försöker hålla den kvar i den materiella världen som, enligt valentinianerna, är enbart av ondo. Målet är den totala befrielsen av anden och dess enande med Gud. Dessa tidiga kristnas syfte med sakramenten var likt de som praktiseras av kristna idag, nämligen att inkorporera människor i den kristna kyrkan och andligt förbereda dem för vad som komma skall vid den yttersta tiden eller efter döden. *Paulupp* ger inga direkta instruktioner utan låter läsaren leva sig in i ett exempel på hur den perfekte valentinianske följaren av Kristus använder sig av de gåvor som sakramenten har gett honom för att undkomma reinkarnation och bli ett med Gud. I min analys av texten har jag försökt tolka dess symbolspråk i dess historiska kontext. I analysen försöker jag förklara hur texten kan förklaras i ljuset av en ny översättning på svenska med fokus på de valentinianska sakramenten. För att

kunna göra det har jag jämfört mina egna hypoteser med liknande forskning, samt jämfört passager i texten med andra samtida dokument, särskilt Paulus brev.

Analysen har visat att författaren till *Paulupp* med stor sannolikhet använder ett symbolspråk för att narrativisera de valentinianska sakramenten. Vi får följa Paulus förvandling från kropp till ande, se vad som händer med själen utav dem som syndat och förstå hur viktiga de kristna valentinianska sakramenten är, men också den teologiska kunskap som är knuten till dem.

Mycket av textens teologi, soteriologi, ecclesiologi, kristologi och antropologi är hämtad ur Paulus brev, särskilt breven till korintianerna, romarna och galaterna. Författaren har inte direkt citerat Paulus utan tolkat hans brev på ett valentinianskt vis. För det finns paralleller med andra valentinianska texter. Metaforerna och symbolspråket som används för sakramenten i *Paulupp* tycks följa samma ordning som de gör i Filips evangelium: Dop, smörjelse, befrielse och brudkammare.

Vidare har författaren använt sig av repetitiva ord för att markera viktiga händelser under berättelsens gång. Händelserna presenterar mysterierna. Ljuset kan kopplas till dopet och smörjelsen, fångenskapen till befrielsen och hälsningarna till brudkammarmysteriet. Den här lilla texten tycks således ha ett stort underliggande budskap. Kanske var dess korta format och symboliska språk föremål för diskussioner i kateketisk verksamhet. Det har tidigare forskare antagit och jag är beredd att hålla med. Varför skulle slutet på *Paulupp* vara så abrupt och varför saknas det en Gud i den sista himlen? Varför alla dessa symboler? Varför ordlekar med repetitiva begrepp? Mycket tyder på att texten var skriven för den invigde som tillsammans med en lärare eller en grupp använde den som en utgångspunkt för att diskutera paulinsk teologi, kanske vikten av sakramenten, om vad som sker efter döden och hur man når befrielse. Kanske ställde den valentinianske kateketen inledningsvis samma fråga som Paulus gjorde i Rom 7:24: "Vem ska befria mig från denna dödens kropp? Och vidare, på vilket sätt skall detta ske?"